

علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره بیست و دوم، شماره یک، فروردین ماه ۹۹

تأثیر مشارکت زیان دیده در خسارت بر مسئولیت بین المللی دولت در قبال خسارت های زیست محیطی

سید قاسم زمانی^۱

وحید بذآر^{۲*}

yahidbazzar@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۹۷/۰۱/۲۲

تاریخ دریافت: ۹۶/۰۵/۲۹

چکیده

بر اساس حقوق مسئولیت بین المللی، مشارکت زیان دیده در خسارت سبب کاهش میزان غرامت خواهد شد. حقوق بین الملل محیط زیست علاوه بر پذیرش مشارکت زیان دیده به عنوان مبنایی برای کاهش میزان غرامت، آن را به عنوان یکی از عوامل رافع جبران خسارت در قبال مسئولیت ناشی از خسارت زیست محیطی قلمداد نموده است. تقصیر زیان دیده در تعیین کلیه خسارت های زیست محیطی از جمله هزینه های مربوط به تدابیر پیشگیرانه نیز تأثیرگذار است. همچنین، پس از ایجاد خسارت نیز زیان دیده باید در جهت کاهش میزان آن تلاش کند و در صورت توانایی در کاهش خسارت و امتناع از آن، مشارکت در خسارت بر مسئولیت تأثیرگذار است. همچنین در وضعیت هایی که زیان دیده علی رغم فرض وجود خطر اقدام می کند نیز قاعده مزبور لازم الرعایه است. این مقاله تلاش دارد تا ضمن بررسی شرایط مشارکت زیان دیده در خسارت در خصوص خسارت های زیست محیطی، مسائل مرتبط با این قاعده در حقوق بین الملل محیط زیست را مورد مذاقه و بررسی قرار دهد.

واژه های کلیدی: مشارکت در خسارت، حقوق بین الملل محیط زیست، مسئولیت بین المللی، تعهد به کاهش خسارت، فرض وجود خطر

۱ - استاد دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

۲ - دکتری حقوق بین الملل دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (مسئول مکاتبات)

The Impact of Injured Person's Contribution to the Damage on International Responsibility of State for Environmental Damages

Seyyed Ghasem Zamani¹

Vahid Bazzar^{2*}

vahidbazzar@gmail.com

Accepted: 2018.04.11

Received: 2017.08.20

Abstract:

According to international responsibility law, the injured person's contribution to the injury will reduce the amount of reparation. International environmental law considered the injured person's contribution as one of the precluding of reparation for environmental liability, in addition to it considered as a basis for reducing the amount of reparation. The injured person's fault affects the determination of all environmental damages, including the cost of preventive measures. After the damage has been incurred also the injured person should try to reduce the amount of damage and if it is able to prevent and refuse to do so, contribution to the damage will be effective on Responsibility. When the injured person acts in spite of the assumption of risk, this principle can be applied. In addition to considering the injured person's contribution to the injury and conditions of implementation of that for environmental damages, this article tries to investigate the related issues of this principle in international environmental law.

Key words: the Contribution to the Injury, International Environment Law, International Responsibility, Duty to mitigate, Assumption of Risk.

1 - Professor, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

2 - Ph.D., International Law, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran *(Corresponding Author)

مقدمه

از جمله تولید انرژی هسته‌ای و انتقال نفت از طریق دریای متصور است که ضمن داشتن منفعت اجتماعی، به طور بالقوه قابلیت ایجاد خسارات گسترده‌ای را دارند و این نوع مسئولیت با حذف عنصر «تقصیر»^{۱۰}، جبران خسارت را به نحو موثری تضمین می‌کند. (۲) در واقع، در مسئولیت ناشی از عمل متخلفانه، «تعهد حقوقی»^{۱۱} بین‌المللی که قبلاً فارغ از منشا آن^{۱۲} پذیرفته شده است، به واسطه رفتار دولت یا رفتار قابل انتساب به آن، نقض می‌گردد،^{۱۳} در حالی که عنصر اساسی در مسئولیت ناشی از اعمال منع‌نشده، خسارت و رابطه «سببیت»^{۱۴} آن با رفتار مرتکب است و حتی در مواردی که رفتار کنش‌کران غیردولتی قابل انتساب به دولت است،^{۱۵} شرط دوم نیز لازم‌الرعايه نیست. نوشتار حاضر در شش بخش تنظیم گردیده است. در دو بخش نخستین، تأثیر تقصیر زیان‌دیده بر مسئولیت در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست و تمایز آن با حقوق مسئولیت عام مورد مذاقه و بررسی قرار می‌گیرد. در قسمت سوم «فرض وجود خطر»^{۱۶} و «تعهد به کاهش خسارت»^{۱۷} به‌عنوان جلوه‌هایی از آن و در بخش چهارم، امکان این تأثیرگذاری در هزینه‌های مربوط به «تدابیر پیشگیرانه»^{۱۸} بررسی می‌گردد. بخش‌های پایانی نیز به ترتیب به «اصل مسئولیت مشترک اما متفاوت»^{۱۹} (فصل پنجم) و دشواری

در حقوق بین‌الملل، «مشارکت زیان‌دیده در خسارت»^۱ در تعیین نوع و میزان «جبران»^۲ مورد توجه قرار می‌گیرد. بر اساس این قاعده که ریشه در نظام حقوقی کامین‌لا دارد،^۳ (۱) مشارکت زیان‌دیده یا شخص یا کنشگری که جبران خسارت در خصوص او مطالبه می‌شود، در تعیین میزان غرامت مدنظر قرار می‌گیرد^۴ و مشارکت شخص ثالث، مشمول این قاعده نخواهد شد. حتی اگر یک دولت در راستای نقض یک «تعهد عام الشمول»^۵ اقدام کند^۶ یا یک دولت در راستای «حمایت دیپلماتیک»^۷ از تبعه خود عمل کند، مشارکت احتمالی خواهان مورد توجه قرار نخواهد گرفت و تنها مشارکت زیان‌دیده اصلی در این خصوص مدنظر قرار می‌گیرد. با این حال در حالت اخیر، حق خواننده در مراجعه به خواهان که در زیان وارده مشارکت داشته، محفوظ است.

تأثیر تقصیر زیان‌دیده بر مسئولیت در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، اندکی متفاوت از این تأثیرگذاری در حقوق مسئولیت عام است. ماهیت مسئولیت بین‌المللی دولت در قبال خسارت‌های زیست‌محیطی، «مسئولیت ناشی از اعمال منع نشده»^۸ است و متفاوت از «مسئولیت ناشی از عمل متخلفانه بین‌المللی»^۹ در حقوق مسئولیت عام می‌باشد. مسئولیت ناشی از اعمال منع نشده عمدتاً در خصوص فعالیت‌های خطرناکی

10 - *culpa* or *Fault*.11 - *Legal Obligation*.12 - *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001, art. 12.*13 - *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001, art. 2.*14 - *Causality*.

۱۵ - در برخی از حوزه‌هایی که مسئولیت ناشی از اعمال منع‌نشده بین‌المللی متصور است، حتی این ضرورت وجود ندارد که رفتار یک کنش‌گر غیردولتی به‌موجب قواعد موجود به دولت منتسب شود و به‌صرف ورود خسارت از سوی این کنش‌گران، دولت متبوع ایشان، مسئولیت بین‌المللی خواهد داشت. برای مثال، می‌توان ماده شش کنوانسیون اصول حاکم بر فعالیت دولت‌ها در کاوش و بهره‌برداری از فضای ماورای جو (۱۹۶۷) را ذکر کرد که دولت متبوع واردکنندگان خسارت فضایی، مسئولیت جبران خسارت را بر عهده دارند.

16 - *Assumption of Risk*.17 - *Duty to Mitigate*.18 - *Preventive Measures*.19 - *Common but Differentiated Responsibilities*.1 - *Contribution to the Injury*.2 - *Reparation*.

۳ - برای مشارکت زیان‌دیده در خسارت، دو اصطلاح در نظام حقوقی کامین‌لا (Common Law) مورد استفاده قرار می‌گیرد که آن‌ها لزوماً بایکدیگر برابر نیستند. اصطلاح *Contributory Negligence* به مشارکتی اشاره دارد که خواننده را به‌طور کلی از جبران معاف می‌سازد. اما، *Comparative Negligence* که معیار منصفانه‌تری است و اغلب دولت‌ها نیز این معیار را پذیرفته‌اند، میزان خسارت وارده را به نسبت مشارکت هر یک از خواهان و خواننده در ورود یا تشدید خسارت تعیین می‌کند.

4 - *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001, art. 39.*5 - *erga omnes*.6 - *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001, art. 48.*7 - *Diplomatic Protection*.8 - *Liability or Acts not Prohibited by International Law*.9 - *Responsibility*.

تعیین میزان مشارکت زیان‌دیده در موضوعات زیست‌محیطی (فصل ششم) اختصاص داده شده است.

مشارکت زیان‌دیده در خسارت در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست

پذیرش مشارکت قربانی به‌عنوان عاملی تأثیرگذار در پرونده‌های زیست‌محیطی، اصل «مسئولیت مطلق»^۱ که در این حوزه پذیرفته شده است را تعدیل می‌کند و انگیزه‌های قربانی در خصوص پیش‌گیری و مراقبت مناسب از خود را افزایش می‌دهد (۳). در وضعیت‌هایی که از مشارکت زیان‌دیده در ورود خسارت زیست‌محیطی سخن به میان می‌آید، میزان مشارکت در آن حد نیست که در صورت عدم وجود آن، خسارت زیست‌محیطی به‌طور کامل منتفی شود، چون اگر رفتار زیان‌دیده علت تامّ ورود خسارت باشد، مسئولیت بین‌المللی به‌واسطه فقدان رابطه سببیت میان مشارکت زیان‌دیده و خسارت وارده منتفی خواهد بود. همچنین، رفتار زیان‌دیده باید به‌وضوح و آشکارا رفتار آن شخص قلمداد گردد و برای مثال، در خسارت‌های زیست‌محیطی و خسارت‌های ناشی از تغییرات آب و هوایی، این واقعیت که انتشار گازهای گل‌خانه‌ای در همه‌جا از جمله سرزمین دولت خواهان رخ می‌دهد، مبنایی برای کاهش خسارت محسوب نمی‌شود (۴). مشارکت زیان‌دیده در خسارت زیست‌محیطی می‌تواند موجب کاهش میزان جبران خسارت یا در موارد استثنائی معافیت از جبران شود و این امر هیچ‌گاه نمی‌تواند منفعتی را نصیب خواهان کند. کنوانسیون مربوط به ایجاد یک صندوق بین‌المللی برای خسارت ناشی از آلودگی نفتی (۱۹۷۱) این نتیجه‌گیری را تأیید می‌کند. کنوانسیون مزبور که با هدف کمک به جبران خسارت وارده از سوی ایجادکنندگان آلودگی نفتی تنظیم گردیده است، به‌صراحت اعلام می‌کند که در موارد مشارکت زیان‌دیده، به‌واسطه نقش و سهم خواهان (زیان‌دیده) در میزان غرامت، صندوق می‌تواند از

انجام تعهد خود در خصوص پوشش‌دادن خسارت وارده به این شخص معاف گردد.^۲

در خسارت‌های زیست‌محیطی، غالباً زیان‌دیدگان متعدّدند. بنابراین، این پرسش مطرح می‌شود که آیا مشارکت یک یا چند زیان‌دیده می‌تواند رافع مسئولیت مرتکب باشد؟ از آنجایی که مرتکب باید نسبت به همه زیان‌دیدگان به‌طور جداگانه جبران خسارت کند، منصفانه نیست که مشارکت یک یا چند زیان‌دیده به معافیت از جبران نسبت به سایر زیان‌دیدگان منجر گردد. کنوانسیون مسئولیت خسارت ناشی از آلودگی‌های نفتی (۱۹۶۹)^۳ در راستای همین استدلال تصریح می‌کند اثبات فعل یا ترک‌فعل زیان‌دیده که به‌طور کلی یا جزئی موجب آلودگی شده است، مرتکب را از مسئولیت نسبت به آن شخص به‌طور کلی یا جزئی معاف خواهد کرد.^۴ همچنین، در خصوص برخی از خسارت‌های زیست‌محیطی که «جامعه بین‌المللی در کل»^۵ زیان‌دیده محسوب می‌شود، تقصیر زیان‌دیده اعمال نمی‌شود و حتی می‌توان از مسئولیت زیان‌دیده در قبال جامعه بین‌المللی سخن گفت (۵).

تمایز میان اعمال قاعده در کنوانسیون‌های زیست‌محیطی و حقوق مسئولیت عام

تأثیر مشارکت زیان‌دیده در کنوانسیون‌های محیط‌زیستی مورد پذیرش قرار گرفته است. بر اساس کنوانسیون مسئولیت خسارت‌های ناشی

از فعالیت‌های زیان‌بار زیست‌محیطی (۱۹۹۳)،^۶ اگر شخصی که متحمل خسارت شده است در ورود خسارت مشارکت نموده یا

2 - International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage 1971, art. 4(3).

۳ - این کنوانسیون در سال ۱۹۷۵ لازم‌الاجراء شده است و در حال حاضر ۱۱۲ دولت به آن پیوسته‌اند.

4 - International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage 1969, art. III(3).

5 - International Community as a whole.

۶ - کنوانسیون مسئولیت خسارت‌های ناشی از فعالیت‌های زیان‌بار زیست‌محیطی (۱۹۹۳) یک کنوانسیون منطقه‌ای است که در چارچوب شورای اروپا (Council of Europe) به تصویب رسیده است. اما در چارچوب اتحادیه اروپا، پارلمان اروپا (European Parliament) و شورای اروپا (Council Parliament) در ۲۱

1 .- Strict Liability.

خسارت‌های زیست‌محیطی، قواعد حقوق بین‌الملل محیط‌زیست قابل‌اعمال است. نخست این که در قواعد عام حقوق مسئولیت، مشارکت زیان‌دیده تنها مبنایی برای کاهش میزان غرامت تلقی می‌گردد و نمی‌تواند آن را به‌طور کامل منتفی نماید.^۴ در حالی که در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، مشارکت زیان‌دیده می‌تواند یکی از عوامل رافع جبران خسارت قلمداد گردد.^۵ تمایز دوم این است که در قواعد عام حقوق مسئولیت، تفسیر موسعی از این قاعده پذیرفته شده است و علاوه بر «تقصیر» زیان‌دیده، «بی‌مبالاتی»^۶ یا بی‌احتیاطی آن نیز مورد توجه قرار می‌گیرد. لذا در حقوق معاهداتی محیط‌زیست، تنها تقصیر زیان‌دیده بر مسئولیت بین‌المللی تأثیرگذار است.^۸

«تعهد به کاهش خسارت» و «فرض وجود خطر»

علاوه بر مشارکت زیان‌دیده در ایجاد خسارت، هنگامی که پس از ایجاد خسارت، زیان‌دیده با وجود توانایی در پیش‌گیری از تشدید و بدتر شدن اوضاع، از این اقدام امتناع می‌کند، ترک‌فعل زیان‌دیده در تعیین جبران خسارت مورد توجه قرار می‌گیرد. مفهوم تعهد به کاهش خسارت، یک تعهد حقوقی نیست که نقض آن سبب مسئولیت بین‌المللی شود، بلکه عدم رعایت آن، تنها منجر به این می‌شود که اصل لزوم «جبران کامل خسارت»^۹ نسبت به دولت مسئول اعمال نگردد.^{۱۰} باین‌حال،

مشارکت او بر اساس حقوق داخلی موجبات مسئولیتش را فراهم آورده باشد، از میزان جبران خسارت کاسته خواهد شد یا بر اساس اوضاع و احوال قضیه، موضوع جبران خسارت به‌طور کلی منتفی خواهد شد.^۶ کنوانسیون مسئولیت خسارت ناشی از آلودگی‌های نفتی (۱۹۶۹) و پروتکل بازل در خصوص مسئولیت و خسارت ناشی از انتقال فرامرزی زباله‌های خطرناک و دفع آن‌ها (۱۹۹۹) نیز تقصیر زیان‌دیده را مبنایی برای کاهش یا رفع مسئولیت قلمداد نموده‌اند.^۷

در خصوص تأثیر تقصیر زیان‌دیده بر مسئولیت بین‌المللی دولت، دو تمایز میان حقوق محیط‌زیست و قواعد عام حقوق مسئولیت وجود دارد که از آن‌جایی که حقوق بین‌الملل محیط‌زیست به‌عنوان یک «قاعده خاص»^۳ در مقابل قواعد عام حقوق بین‌الملل مطرح می‌باشد، در اعمال قاعده نسبت به

آوریل ۲۰۰۴، دستورالعمل مسئولیت زیست‌محیطی در قبال پیش‌گیری و جبران خسارت زیست‌محیطی (Directive 2004/35/EC on Environmental Liability with Regard to the Prevention and Remedying of Environmental Damage) را به تصویب رساندند که این سند در همان سال لازم‌الاجراء شد و در سال ۲۰۰۷ از سوی دولت‌های عضو اتحادیه به اجرا درآمد (Hinteregger, Monika. 2008). "Systems of Environmental Liability in Europe," Environmental Liability and Ecological Damage in European Law-edited by Monika Hinteregger, Cambridge University Press, p. 8) نکته جالبی که در خصوص کنوانسیون ۱۹۹۳ قابل ذکر است، این است که این کنوانسیون به‌مانند کنوانسیون مسئولیت خسارت ناشی از اشیاء فضایی (۱۹۷۲) (ماده ۱۰) که در آن‌جا نیز مسئولیت ناشی از اعمال منع‌نشده مطرح است، برای دعاوی زیست‌محیطی، مرور زمان در نظر گرفته است. بدین ترتیب که ادعای خسارت‌های زیست‌محیطی تنها تا سه سال پس از اطلاع از ورود خسارت و شناسایی مرتکب امکان‌پذیر است و به‌طور کلی، پس از گذشت ۳۰ سال از بروز فاجعه زیست‌محیطی که منجر به خسارت شده است، هیچ ادعایی قابل پذیرش نیست (ماده ۱۷). پذیرش مرور زمان در کنوانسیون‌های مزبور برخلاف حقوق بین‌الملل عمومی است که پذیرش مرور زمان در آن همواره محل مناقشه بوده است.

1 - Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment (Convention Lugano) 1993, art. 9.

2 - International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage 1969, art. III(3); Basel Protocol on Liability and Compensation for Damage Resulting from Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal 1999, art. 9.

3 - *lex specialis*.

4 - Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001, art. 39.

۵ - این رویکرد بر مبنای این اصل حقوقی است که اگر رفتار خواهان نشان‌گر رضایت او به ورود صدمه باشد، مسئولیت منتفی خواهد بود (*volenti non fit injuria*).

6 - Fault.

7 - Negligence.

8 - Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment (Convention Lugano) 1993, art. 9; Liability and Compensation for Damage Resulting from Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal 1999, art. 9.

کنوانسیون مسئولیت خسارت ناشی از آلودگی‌های نفتی (۱۹۶۹) به‌عنوان یک مورد استثنائی، بی‌احتیاطی یا بی‌مبالاتی زیان‌دیده را نیز علاوه بر تقصیر او مبنایی برای کاهش یا رفع مسئولیت بین‌المللی قلمداد نموده است (International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage 1969, art. III(3))

9 - Full Reparation.

است، ادعای اسلواکی در خصوص تعهد به کاهش خسارت غیرقابل پذیرش است و نیاز به بررسی بیش تر ندارد.^۸

«فرض وجود خطر» نیز مفهومی است که در آن، تقصیر زیان دیده بر مسئولیت تأثیرگذار است. فرض وجود خطر در وضعیت‌هایی در نظر گرفته می‌شود که خواهان طبیعتاً می‌بایست از وجود خطر آگاه بوده باشد. برای مثال، برای بازدیدکننده تأسیسات هسته‌ای یا پژوهشگری که بر روی ضایعات سمی کار می‌کند، خطر آلودگی بسیار محتمل است (۱۱). باین حال در فرض وجود خطر، صرفاً خطرات ناشی از اقدام یا محل انجام آن مدنظر قرار می‌گیرد (۱۲). بدین ترتیب که اگر در مثال قبل، تجهیزات و لباس‌های مورد استفاده در بازدید از تأسیسات هسته‌ای که به وسیله مسئول تأسیسات در اختیار گذاشته می‌شود، به لحاظ فنی دارای نواقصی باشند که سبب صدمه به فرد بازدیدکننده شوند، این صدمه، مبنایی برای تلقی «فرض وجود خطر» قلمداد نخواهد شد.

تاثیر مشارکت زیان دیده در خسارت در خصوص هزینه

های مربوط به «تدابیر پیشگیرانه»

پرسشی که مطرح می‌شود این است که آیا علاوه بر تقصیر زیان دیده در خسارت‌های وارده به اشخاص و اموال، این مشارکت در پرداخت هزینه‌های ناشی از تدابیر پیش‌گیرانه که پس از ورود خسارت و به‌منظور کاهش آن اتخاذ می‌گردد،^۹ مدنظر قرار خواهد گرفت؟ از آنجایی که بر اساس کنوانسیون‌های محیط‌زیستی، هزینه‌های مربوط به تدابیر پیش‌گیرانه، جزء هزینه‌های قابل پرداخت در خسارت‌های زیست‌محیطی قلمداد می‌گردد،^{۱۰} بدون تردید، مشارکت زیان دیده در خسارت در پرداخت این

مورد اخیر تنها زمانی قابل استناد است که هزینه‌های جلوگیری از تشدید خسارت، از هزینه‌های ناشی از خسارت بیش تر نباشد (۵). شرط دیگر تعهد به کاهش خسارت این است که اقدامی که در راستای آن انجام می‌گیرد نباید خود یک «عمل متخلفانه بین‌المللی»^۲ باشد. این پیش‌شرط، در قضیه «گابچیکوو ناگیماروس» مورد تصریح دیوان بین‌المللی دادگستری قرار گرفت. شرح این قضیه بدین قرار است که در سال ۱۹۸۹ میلادی، «مجارستان»^۳ موافقتنامه سرمایه‌گذاری مشترک خود با «چکسلواکی»^۴ را که به‌منظور ساخت تأسیساتی بر روی رود «دانوب»^۵ منعقد شده بود، با ادعای این که ادامه فعالیت‌ها خسارت‌های غیرقابل جبرانی به محیط‌زیست وارد می‌کند، به حالت تعلیق درآورد و فعالیت‌های خود بر اساس موافقتنامه را متوقف نمود. (۹) چکسلواکی در پاسخ، پروژه «ورینت‌سی»^۶ را در سال ۱۹۹۱ طرح‌ریزی و یک سال بعد به مرحله بهره‌برداری رساند (۱۰). این دولت مدعی بود که پروژه مزبور را در راستای تعهد به کاهش خسارت انجام داده و این یک اصل حقوقی است که زیان‌دیده از عدم اجراء قرارداد باید تلاش کند تا خسارت وارده به خود را کاهش دهد. دیوان پس از این که مفهوم تعهد به کاهش خسارت را به‌عنوان یک اصل مورد شناسایی قرار داد، خاطرنشان کرد هنگامی که دولت زیان‌دیده در خصوص اتخاذ تدابیر ضروری به‌منظور کاهش خسارت کوتاهی نماید، در مورد آن خسارت قابل اجتناب، حق ادعای خسارت نخواهد داشت و از آنجایی که اجراء پروژه «ورینت‌سی» خود یک عمل متخلفانه بین‌المللی

8 - Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia), I.C.J. Reports 1997, para. 80.

9 - Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment (Convention Lugano) 1993, art. 2(9).

10 - International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage 1969, art. I(7); Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment (Convention Lugano) 1993, art. 2(7)(d); International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage 1971, art. 1(2).

1 - ILC Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001, art. 31, Commentary 11.

2 - Internationally Wrongful Act.

3 - Hungary.

4 - Czechoslovakia.

5 - Danube.

6 - Variant C.

۷ - دانوب یکی از مهمترین منابع آب شیرین مجارستان به‌خصوص شهر بوداپست (Budapest) بود که با اجراء پروژه «ورینت‌سی»، ۹۰ درصد از آب آن از مسیر اصلی خود منحرف شد.

زیست‌محیطی، به تأثیر تقصیر زیان‌دیده در تعیین مسئولیت بین‌المللی توجه دارد.

دشواری تعیین میزان مشارکت زیان‌دیده در موضوعات

زیست‌محیطی

تعیین میزان مشارکت زیان‌دیده در خسارت، با مرجع رسیدگی‌کننده است (۱۶). در فعالیت‌های بین‌المللی که عمدتاً مبتنی بر همکاری است، تعیین دقیق مشارکت زیان‌دیده ممکن نخواهد بود. این مسأله به‌طور خاص هنگامی برجسته خواهد شد که بخواهیم میزان تأثیر مشارکت زیان‌دیده را بر کاهش میزان جبران خسارت تعیین نماییم. دو راهکاری که در مورد خسارت‌های زیست‌محیطی ناشی از چنین فعالیت‌هایی پیشنهاد می‌شود، توافق قبلی میان طرف‌های مشارکت‌کننده در فعالیت بین‌المللی در خصوص میزان مسئولیت هر یک از آن‌ها و ایجاد صندوق مربوط به خسارت‌هاست (۲). بدین ترتیب که پیش از انجام یک اقدام بین‌المللی که با همکاری دو یا چند دولت یا کنش‌گر بین‌المللی انجام می‌شود، صندوقی در خصوص خسارت‌های زیست‌محیطی احتمالی ناشی از آن اقدام تشکیل شود و میزان مشارکت هر یک از آن‌ها در صندوق مشخص گردد. در چنین مواردی، خسارت ایجادشده از آن اقدام به وسیله صندوق جبران خواهد شد و لزومی به تعیین میزان مشارکت هر یک از طرف‌ها نخواهد بود. باین‌حال، میزان مشارکت زیان‌دیده در موارد پرداخت از صندوق نیز مورد توجه قرار خواهد گرفت. در این خصوص می‌توان به کنوانسیون مکمل کنوانسیون مسئولیت شخص ثالث در زمینه انرژی هسته‌ای (۱۹۶۳)^۵ اشاره کرد که ایجاد یک صندوق خسارت را با مشارکت تمام طرف‌های خود پیش‌بینی می‌کند (۱۷).

کنوانسیون مسئولیت خسارت ناشی از اشیاء فضایی (۱۹۷۲) راهکار نخست را مورد توجه قرار داده است. بر اساس این

هزینه‌ها نیز تأثیرگذار خواهد بود. به‌عبارت‌دیگر، اگر مشارکت زیان‌دیده احراز گردد، علاوه بر کاهش خسارت اصلی، امکان کاهش مبلغ پرداختی در قبال هزینه‌های ناشی از تدابیر پیش‌گیرانه نیز وجود دارد. باین‌حال، کنوانسیون مربوط به ایجاد یک صندوق بین‌المللی برای خسارت ناشی از آلودگی نفتی (۱۹۷۱) که پرداخت به زیان‌دیده مقصر را نپذیرفته است، در خصوص هزینه‌های مربوط به تدابیر پیش‌گیرانه صراحتاً اعلام نموده است که هیچ معافیتی برای صندوق متصور نیست.^۱ درواقع، علی‌رغم این که در موارد تقصیر زیان‌دیده، کنوانسیون در قبال خسارت اصلی هیچ پرداختی به زیان‌دیده انجام نمی‌دهد، در تأمین هزینه‌های مربوط به تدابیر پیش‌گیرانه او را یاری خواهد کرد.

«اصل مسئولیت مشترک اما متفاوت»

اصل «مسئولیت مشترک اما متفاوت» که در حوزه حقوق بین‌الملل محیط‌زیست مطرح شده است، می‌تواند جلوه‌ای از تأثیر تقصیر زیان‌دیده بر مسئولیت تلقی گردد. بر اساس این اصل، دولت‌ها در خصوص حفاظت از محیط‌زیست و ارتقاء «توسعه پایدار»^۲ مسئولیت مشترک دارند، اما به‌دلیل شرایط اقتصادی، تاریخی و زیست‌محیطی مختلف از یکدیگر، میزان مسئولیت آن‌ها متمایز از یکدیگر خواهد بود (۱۳). درواقع، میزان مسئولیت هر دولت بر اساس مشارکت آن در ایجاد مشکلات زیست‌محیطی و توانایی آن در پیش‌گیری، کاهش، نظارت و تهدید نسبت به محیط‌زیست تعیین خواهد شد (۱۴). این اصل که در اسناد بین‌المللی متعددی از جمله اعلامیه ریو (۱۹۹۲)^۳ و کنوانسیون کادر ملل متحد در خصوص محیط‌زیست^۴ مورد تصریح قرار گرفته است (۱۵)، با تخصیص سهم متمایزی از مسئولیت برای هر دولت در قبال خسارت‌های

1 - International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage 1971, art. 4(3).

2 - Sustainable Development.

3 - United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, Braz., June 3-14, 1992, Rio Declaration on Environment and Development, U.N. Doc. A/CONF.151/26/Rev.1 (Vol. 1), Annex I (Aug. 12, 1992), princ. 7.

4 - United Nations Framework Convention on Climate Change, May 9, 1992, 1771 U.N.T.S. 165.

5 - Supplementary Convention to the Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy, Jan. 31, 1963, 1041 U.N.T.S. 374.

6 - Horton, Joshua B. and Parker, Andrew and Keith, David. 2015, "Liability for Solar Geoengineering Historical Precedents, contemporary Innovations, and Governance Possibilities," N.Y.U. Environmental Law Journal, Vol. 22, p. 236.

حقوق بین‌الملل محیط‌زیست به‌عنوان یکی از شاخه‌های منحصربه‌فرد حقوق بین‌الملل مطرح است که مسئولیت ناشی از اعمال منع‌نشده در حقوق بین‌الملل نیز در آن پذیرفته شده است. بدین ترتیب که در اغلب موارد، صرف ورود خسارت برای ایجاد مسئولیت بین‌المللی کفایت می‌کند و ضرورتی به ارتکاب فعل متخلفانه بین‌المللی از سوی مرتکب نیست. علی‌رغم تمایز میان مسئولیت ناشی از عمل متخلفانه بین‌المللی و مسئولیت ناشی از اعمال منع‌نشده در حقوق بین‌الملل، در هر دو حوزه، تقصیر زیان‌دیده _ نه شخص ثالث یا خواهانی که زیان‌دیده اصلی نیست _ در خسارت به‌عنوان مبنایی تأثیرگذار در تعیین میزان جبران خسارت مورد توجه قرار گرفته است. پذیرش قاعده مزبور در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست این پیامد را به دنبال دارد که اصل مسئولیت مطلق که در خصوص خسارت‌های زیست‌محیطی اعمال می‌شود را تا حدودی تعدیل نموده است. این قاعده در خصوص کلیه خسارت‌های زیست‌محیطی _ اعم از هزینه‌های ناشی از اتخاذ تدابیر پیش‌گیرانه _ اعمال می‌گردد. با این حال، در خسارت‌های زیست‌محیطی که تعدد زیان‌دیدگان امری متداول است، مشارکت هر کدام از زیان‌دیدگان صرفاً در تعیین غرامت نسبت به همان زیان‌دیده تأثیرگذار خواهد بود و چنین مشارکتی بر حق سایر زیان‌دیدگان نسبت به دریافت خسارت کامل خلی وارد نخواهد آورد. همچنین همان‌طور که دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه «گابچیکوو ناگیماروس» تأکید نمود، اگر پس از ایجاد خسارت، زیان‌دیده «تلاش مقتضی»^۷ خود را در جهت کاهش خسارت انجام ندهد، در خسارت وارده مشارکت نموده است. به علاوه، در مواردی که ضمن فرض وجود خطر در خصوص برخی فعالیت‌ها، زیان‌دیده به آن مبادرت می‌کند، مشارکت او لحاظ خواهد شد.

دشواری تعیین مشارکت زیان‌دیده در خسارت‌های زیست‌محیطی به‌خصوص هنگامی که تعیین مقدار این مشارکت بر میزان کاهش جبران خسارت مدنظر باشد _ یکی از مشکلات قابل تأمل است. در خصوص این مسأله، دو راهکار قابل تصور است. نخست آن که پیش از آغاز فعالیت، طرف‌های

کنوانسیون، مشارکت‌کنندگان در یک پرتاب فضایی مشترک می‌توانند در خصوص تسهیم جبران غرامت مالی که ممکن است هر یک از آن‌ها به‌طور جمعی یا انفرادی مسئول آن باشند، موافقت‌نامه‌هایی را منعقد کنند؛ با این حال، کنوانسیون تصریح نموده است که انعقاد چنین قراردادی، ممنوعیتی برای زیان‌دیده در مراجعه به هر یک از دولت‌های مسئول در خصوص جبران خسارت ایجاد نخواهد نمود.^۱ در واقع، زیان‌دیده می‌تواند تمام خسارت را از هر کدام از دولت‌های مسئول دریافت کند و سپس دولتی که غرامت را پرداخت کرده با توجه به میزان مسئولیت تعیین شده برای هر یک از این دولت‌ها در موافقت‌نامه به آن‌ها رجوع کند.

اتخاذ چنین تدابیری حتی می‌تواند خسارت زیست‌محیطی که ناشی از بی‌احتیاطی یا بی‌مبالاتی است یا سایر خسارت‌ها از جمله خسارت ناشی از «فورس‌ماژور»^۲ را نیز جبران کند. قضیه «سد گات»^۳ مثال بارز چنین وضعیتی است. سد گات که در سال ۱۹۰۳ میلادی به‌منظور بهبود شرایط ناوبری در رودخانه «سنت لارنس»^۴ کانادا ساخته شد، سطح آب رودخانه مزبور را در سال ۱۹۵۳ به میزان بی‌سابقه‌ای رساند؛ طوفان و سایر پدیده‌های طبیعی، سیل عظیمی به راه انداختند که موجب خسارت به سواحل «دریاچه اونتاریو»^۵ در ایالات متحده آمریکا شد (۲). دادگاه دریاچه اونتاریو _ که در سال ۱۹۶۵ و به‌منظور رسیدگی به موضوع تشکیل شد _ بدون یافتن هیچ تقصیر یا بی‌مبالاتی و به‌صرف این‌که این دولت قبلاً بر اساس موافقت‌نامه با ایالات متحده، مسئولیت خسارت‌های ناشی از سد گات را پذیرفته بود، مسئولیت بین‌المللی کانادا را احراز نمود.^۶

نتیجه‌گیری

- 1 - Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects 1972, art. 5(2).
- 2 - Force Majeure or Act of God.
- 3 - Gut Dam.
- 4 - Saint Lawrence.
- 5 - Lake Ontario.
- 6 - Gut Dam Case (Canada/ United States of America), 1968, I.L.M. [8:1969], pp. 118 and 128-138.

7 - Due Diligence.

- Environmental Liability and Ecological Damage in European Law-edited by Monika Hinteregger (Cambridge University Press), pp. 3-32.
7. Louka, Elli. 2006. International Environmental Law: Fairness, Effectiveness, and World Order (Cambridge University Press), p. 467.
 8. Posch, Willibald. 2008. Some observations on the law applicable to transfrontier environmental damage, Environmental Liability and Ecological Damage in European Law-edited by Monika Hinteregger (Cambridge University Press), p. 166.
 9. Bazzar, Vahid. 2017. Content Analysis of Judgment of the International Court of Justice in Gabcikovo-Nagymaros Case, Culmination of Law, No. 18, pp. 209-210. (in Persian)
 10. Szabo, Marcel. 2009. The Implementation of the Judgment of the ICJ in the Gabcikovo-Nagymaros Dispute, Environmental Policy and Law, Vol. 39, p. 15.
 11. Rose, Jerome G. 2013. Legal Foundations of Environmental Planning: Textbook-casebook and Materials on Environmental Law (Transaction Publishers), p. 156.
 12. Jennings, Marianne Moody. 2015. Business: Its Legal, Ethical, and Global Environment (Cengage Learning), p. 319.
 13. Mustapher, Ntale. 2008. Rethinking the Application of the Principle of 'Common but Differentiated Responsibilities' in the International Climate Legal Framework (The International Climate Legal Framework), p. 3.
- اقدام‌کننده نسبت به میزان تعهد به جبران در صورت ورود خسارت احتمالی به توافق برسند. راهکار دیگر که بسیار کارآمد است مبتنی بر ایجاد یک صندوق مربوط به خسارت‌هاست که طرف‌های اقدام‌کننده قبل از آغاز فعالیت به‌منظور جبران خسارت‌های زیست‌محیطی احتمالی پیش‌بینی و میزان تعهد خود در خصوص تأمین مالی صندوق را تعیین می‌کنند. صندوق خسارت علاوه بر این که بدون توجه به مشارکت هر یک از طرف‌ها صرفاً خسارت‌های زیان‌دیده را جبران خواهد کرد، حتی می‌تواند مواردی از جمله خسارت‌های ناشی از فورس‌ماژور را نیز پوشش دهد.
- منابع:**
1. Twomey, David P., Marianne M. Jennings, Philippe. 2011. Business Law: Principles for Today's Commercial Environment (Cengage Learning), pp. 181-182.
 2. Barboza, Julio. 2011. The Environment, Risk and Liability in International Law (Martinus Nijhoff Publishers), pp. 3,54,53.
 3. Faure, Michael G., Grimeaud, David. 2000. Financial Assurance Issues on Environmental Liability, Final version Report of Maastricht University and European Centre for Tort and Insurance Law (ECTIL), p. 13.
 4. Verheyen, Roda. 2007. Climate Change Damage and International Law: Prevention Duties and State Responsibility (Martinus Nijhoff Publishers), pp. 248,136.
 5. Bergkamp, Lucas. 2001. Liability and Environment: Private and Public Law Aspects of Civil Liability for Environment Harm in an International Context (Kluwer Law International Publication), p. 280,278-279.
 6. Hinteregger, Monika. 2008. Systems of Environmental Liability in Europe,

14. Sands, Philippe. 2003. Principles of International Environmental Law (Cambridge University Press), p. 286.
15. Morosini, Fabio. 2010. Trade and Climate Change Unveiling the Principle of Common But Differentiated Responsibilities from the WTO Agreements, The George Washington International Law Review, Vol. 42, pp. 717-719.
16. Wolf, Susan and Stanley, Neil. 2003. Wolf and Stanley on Environmental Law (Cavendish Publishing), p. 416.
17. Horton, Joshua B., Parker, Andrew, Keith, David. 2015. Liability for Solar Geoengineering Historical Precedents, contemporary Innovations, and Governance Possibilities (N.Y.U. Environmental Law Journal), Vol. 22, p. 236.